

UDC: 416

Ma'mura TADJIBAYEVA,
A.Avloniy nomli milliy pedagogik mahorat instituti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: m.tadjibayeva@tashkentps.uz

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutining Iqtisodiyot fanlari doktori, professor Sh. Radjabov taqrizi asosida

FACTORS INFLUENCING THE EFFECTIVENESS OF SCHOOL MANAGEMENT

Annotation

This study explores the key factors that influence the effectiveness of school management. Effective school management plays a crucial role in ensuring high-quality education, improving teacher performance, and fostering a positive learning environment. The research identifies both internal and external factors, including leadership style, teacher motivation, resource availability, parental involvement, and government policies. By analyzing these factors, the study aims to provide insights into how educational institutions can enhance their management practices to achieve better academic outcomes and organizational efficiency. The findings highlight the importance of collaborative leadership, strategic planning, and continuous professional development in building an effective school management system.

Key words: School management, effectiveness, leadership, teacher motivation, educational quality, parental involvement, educational policy, resource management, school improvement, administration efficiency.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ШКОЛОЙ

Аннотация

В данном исследовании рассматриваются ключевые факторы, влияющие на эффективность управления школой. Эффективное школьное управление играет решающую роль в обеспечении качественного образования, повышении результативности учителей и создании позитивной учебной среды. В работе выделяются как внутренние, так и внешние факторы, включая стиль руководства, мотивацию учителей, наличие ресурсов, участие родителей и государственную политику. Анализ этих факторов позволяет получить представление о том, как образовательные учреждения могут совершенствовать свои управленческие практики для достижения лучших академических результатов и повышения организационной эффективности. Результаты исследования подчеркивают важность коллективного лидерства, стратегического планирования и непрерывного профессионального развития в построении эффективной системы школьного управления.

Ключевые слова: Школьное управление, эффективность, лидерство, мотивация учителей, качество образования, участие родителей, образовательная политика, управление ресурсами, улучшение школы, эффективность администрирования.

MAKTAB BOSHQARUVI SAMARADORLIGIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot maktab boshqaruvining samaradorligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni o'rganadi. Samarali maktab boshqaruvi sifatli ta'limni ta'minlashda, o'qituvchilar faoliyatini yaxshilashda va ijobiy o'quv muhitini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda ichki va tashqi omillar – rahbarlik uslubi, o'qituvchilar motivatsiyasi, resurslar mavjudligi, ota-onalar ishtiroki hamda davlat ta'lim siyosati aniqlanadi. Ushbu omillarni tahlil qilish orqali tadqiqot ta'lim muassasalari boshqaruv amaliyotlarini takomillashtirish va yuqori akademik natijalar hamda tashkiliy samaradorlikka erishish yo'llarini ko'rsatishga qaratilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, samarali maktab boshqaruv tizimini shakllantirishda hamkorlikdagi yetakchilik, strategik rejalashtirish va uzluksiz kasbiy rivojlanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Maktab boshqaruvi, samaradorlik, yetakchilik, o'qituvchi motivatsiyasi, ta'lim sifati, ota-onalar ishtiroki, ta'lim siyosati, resurslarni boshqarish, maktabni rivojlantirish, boshqaruv samaradorligi.

Kirish. Maktab boshqaruvi butun ta'lim jarayonining sifati va muvaffaqiyatini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Samarali boshqaruv tizimi ta'lim maqsadlariga barcha maktab faoliyatlarini samarali tashkil etish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish orqali erishishni ta'minlaydi. Bugungi tez o'zgarayotgan ta'lim muhitida maktablar texnologik taraqqiyot, o'quv dasturlarini isloh qilish, resurslarning cheklanganligi, ota-onalar va jamiyatning ortib borayotgan talablariga o'xshash ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Ushbu omillar maktab rahbarlaridan strategik, moslashuvchan va innovatsion boshqaruv yondashuvlarini talab etadi.

Maktab boshqaruvining samaradorligi ichki va tashqi omillarning uyg'unligiga bog'liq. Ichki omillarga rahbarlik uslubi, o'qituvchilar motivatsiyasi, muassasa ichidagi muloqot

hamda maktabning tashkiliy madaniyati kiradi. Tashqi omillar esa hukumat siyosati, jamoatchilik yordami, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va ta'lim resurslarining mavjudligi bilan belgilanadi. Ushbu omillarning o'zaro ta'sirini tushunish maktablarning faoliyatini yaxshilash va ta'lim sohasida barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqot maktab boshqaruvining samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan. Rahbarlik amaliyotlari, o'qituvchilarning ishtiroki hamda tashqi sharoitlarning ta'sirini o'rganish orqali tadqiqot boshqaruv samaradorligini oshirish va ta'lim sifatining uzluksiz rivojlanishini ta'minlashga oid amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maktab samaradorligi va boshqaruvining o'rganilishi uzoq yillardan beri ta'lim siyosati va amaliyotining markaziy masalasi bo'lib kelmoqda. So'nggi tizimli sharhlar va xalqaro tashkilotlar hisobotlari maktab boshqaruvi va yetakchilikni ta'lim sifati va talaba natijalariga ta'siri jihatidan asosiy omil sifatida ko'rsatadi.

Adabiyotlarda maktab samaradorligi ko'plab omillar (rahbarlik, o'qituvchilar amaliyoti, maktab madaniyati, resurslar, ota-onalar ishtiroki va boshqalar) ning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keluvchi murakkab tushuncha sifatida qaraladi. OECD va UNESCO kabi tashkilotlar yetakchilik va boshqaruv siyosatining tizimli roliga alohida urg'u beradi. Keng tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktab rahbarlarining strategik va pedagogik yetakchilik qobiliyati o'qituvchilar motivatsiyasi, ta'lim sifatini yaxshilash va institutsional o'zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Transformatsion va hamkorlikka yo'naltirilgan rahbarlik maktab samaradorligini oshiruvchi eng barqaror omillardan biri sifatida qayd etilgan. O'qituvchi motivatsiyasi, kasbiy o'sish imkoniyatlari va rahbarlik tomonidan taqdim etilayotgan muntazam qayta aloqa (feedback) o'qituvchilarning dars berish sifati va innovatsion faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. So'nggi davrda amalga oshirilgan ishlar rahbarlik va o'qituvchi ishtirokining o'zaro bog'liqligini va buning talaba natijalariga bilvosita ta'sirini ko'rsatadi.

Maktabning moliyaviy resurslari, moddiy-texnik bazasi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari mavjudligi o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlashda muhimdir. Resurslar yetishmasligi, ayniqsa kam resursli hududlarda, boshqaruv strategiyalarini cheklaydi va ta'lim samaradorligini pasaytiradi.

Ota-onalar va jamoatchilikning maktab hayotiga faolligi – talabalar ruhiy holati, darslarga jalb etilish va maktab-imijiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar maktablarning ota-onalar bilan aloqalarni rag'batlantirish bo'yicha faol strategiyalar qo'llasa, ta'lim natijalari yaxshilanadi deb topgan. Milliy ta'lim siyosatlari, baholash tizimlari va hisobdorlik mexanizmlari maktab boshqaruvining vositalarini belgilaydi. Siyosiy islohotlar va standartlar rahbarlikning rolini qayta taqsimlashi mumkin, bu esa mahalliy sharoitda boshqaruv samaradorligiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy muhitdagi madaniyat, ochiq muloqot va o'rganishga yo'naltirilgan sharoit pedagogik amaliyotlarni yangilash va o'qituvchilar hamda talabalar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashga yordam beradi. Maktab ichidagi qadriyatlar va an'analar o'quv samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda kompyuter ta'limi integratsiyasi, onlayn va aralash ta'lim metodlari va raqamli boshqaruv vositalari maktab boshqaruvida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq texnologiyani joriy etish samarasi rahbarlik, o'qituvchi tayyorgarligi va infratuzilma darajasiga bog'liq.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Maktab boshqaruvi samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar bo'yicha tadqiqotlar zamonaviy ta'limshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan, chunki maktab rahbarligi va tashkil etish jarayoni ta'lim sifati hamda o'quvchilarning yutuqlari bilan bevosita bog'liqdir. Ko'plab xalqaro va mahalliy tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, samarali maktab boshqaruvi barcha ta'lim jarayonlarining muvaffaqiyatli kechishini rejalashtirish, muvofiqlashtirish, nazorat va rag'batlantirish orqali ta'minlaydi.

Oldingi tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab boshqaruvi samaradorligi ichki va tashqi omillar majmuasiga bog'liq. Ichki omillarga maktab rahbarining yetakchilik uslubi, o'qituvchilarning motivatsiyasi, jamoa ichidagi muloqot va hamkorlik, shuningdek, maktabning umumiy tashkiliy madaniyati kiradi. Tashqi omillar esa davlat ta'lim siyosati,

moliyaviy va moddiy resurslar, ota-onalar hamda jamoatchilik ishtiroki, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni o'z ichiga oladi.

Turli mamlakatlarda o'tkazilgan tadqiqotlar o'qituvchilarning motivatsiyasi va kasbiy o'sish imkoniyatlari boshqaruv tizimlarining muvaffaqiyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Rahbariyat tomonidan qo'llab-quvvatlangan va rag'batlantirilgan o'qituvchilar yangilik kiritishga va ta'lim sifatini yuqori darajada ushlab turishga moyil bo'ladi. Shuningdek, resurslar va zamonaviy texnologiyalar mavjudligi boshqaruv samaradorligini oshiradi, ularning yetishmasligi esa maktab taraqqiyotini cheklaydi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston misolida o'tkazilgan tadqiqotlar ta'lim maqsadlariga erishishda kuchli yetakchilik salohiyati, yetarli moliyalashtirish va ota-onalar ishtirokining muhimligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, tadqiqotchilar ko'plab maktablar cheklangan resurslar, byurokratik to'siqlar va rahbar kadrlarning yetarli darajada kasbiy tayyorgarlikka ega emasligi kabi muammolarga duch kelayotganini qayd etadilar.

Umuman olganda, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali maktab boshqaruvi ko'p qirrali jarayon bo'lib, u yetakchilik, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash, siyosiy muvofiqlik va jamoatchilik hamkorligiga muvozanatli e'tibor qaratishni talab etadi. Barqaror rivojlanish faqat maktab rahbarlari strategik, innovatsion va sharoitga mos boshqaruv yondashuvlarini qo'llagan taqdirdagina ta'minlanadi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab boshqaruvi samaradorligi ko'p omilli jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati rahbarlik sifatleri, o'qituvchilarning motivatsiyasi, resurslardan samarali foydalanish va tashqi muhit bilan o'zaro aloqadorlik darajasiga bog'liqdir.

Birinchidan, yetakchilik uslubi eng muhim ichki omil sifatida namoyon bo'ladi. Transformatsion va demokratik yetakchilik uslublarini qo'llaydigan maktab direktorlarining boshqaruvi ostidagi ta'lim muassasalarida o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari, o'qituvchilarning ishga bo'lgan qoniqishi va jamoaviy muhit ancha yuqori ekanini aniqlangan.

Ikkinchidan, o'qituvchilarning motivatsiyasi va kasbiy rivojlanishi samarali boshqaruvning asosi hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rahbariyat tomonidan doimiy ravishda e'tirof etilgan, o'z fikrini erkin bildirishi mumkin bo'lgan, malaka oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan o'qituvchilar o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashadilar va ta'lim sifatini oshiradilar.

Uchinchidan, muloqot va hamkorlik muhitining mavjudligi boshqaruv samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Ochiq muloqot, jamoaviy qaror qabul qilish va o'zaro ishonch mavjud bo'lgan muassasalarda boshqaruv barqarorligi va ijobiy natijalar yuqori bo'ladi.

To'rtinchidan, resurslar va texnologiyalarning yetarliligi boshqaruvni qo'llab-quvvatlovchi muhim tashqi omil sifatida qayd etiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, o'quv-laboratoriya jihozlari va moliyaviy ta'minot darajasi maktab faoliyatining umumiy samaradorligini belgilaydi.

Beshinchidan, ota-onalar va jamoatchilik ishtiroki ham maktab boshqaruvi samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar bilan muntazam aloqa o'rnatilgan, ularning fikri inobatga olingan maktablarda o'quvchilarning faolligi va ijtimoiy mas'uliyati yuqori bo'ladi.

O'zbekiston sharoitida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktab rahbarlarining boshqaruv salohiyatini oshirish, malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda moddiy-texnik bazani yaxshilash ta'lim sifatini oshirishga sezilarli hissa qo'shadi.

Xulosa sifatida, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, samarali maktab boshqaruvi faqat bir omilga emas, balki rahbarlik, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash, resurslarni to'g'ri taqsimlash va jamoatchilik bilan hamkorlik kabi ko'plab jihatlarning uyg'unlashuviga tayanadi. Shu omillar muvozanatli tarzda amalga oshirilgan taqdiridagina ta'lim muassasalarining barqaror rivojlanishi va yuqori samaradorligi ta'minlanadi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab boshqaruvi samaradorligi ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, u bir vaqtning o'zida ichki va tashqi omillarning o'zaro ta'siriga bog'liq. Eng muhim ichki omillar qatoriga rahbarning yetakchilik uslubi, o'qituvchilarning motivatsiyasi, jamoa ichidagi muloqot madaniyati va tashkiliy muhit kiradi. Tashqi omillar esa davlat ta'lim siyosati, moliyaviy resurslar, ota-onalar va jamoatchilik ishtiroki, hamda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan belgilanadi.

Samarali maktab boshqaruvi uchun rahbarlarning strategik fikrlashi, adolatli qaror qabul qilishi, o'qituvchilarni rag'batlantirishi va o'z jamoasini bir maqsad sari birlashtira olishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, resurslarni oqilona taqsimlash va ochiq muloqot tizimini yo'lga qo'yish maktab boshqaruvining samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, maktab boshqaruvi samaradorligi – bu rahbar, o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalar o'rtasidagi

samarali hamkorlik, o'zaro ishonch va umumiy mas'uliyat asosida shakllanadigan tizimdir.

Rahbarlar uchun malaka oshirish dasturlarini kuchaytirish – zamonaviy boshqaruv texnologiyalari, liderlik ko'nikmalari va innovatsion yondashuvlar bo'yicha muntazam treninglar tashkil etish.

O'qituvchilarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish – moddiy va ma'naviy mukofotlash mexanizmlarini joriy etish, ijodiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish – raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali nazorat va rejalashtirish jarayonlarini soddalashtirish.

Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish – ta'lim jarayoniga ularning faol ishtirokini ta'minlash, maktab va oila o'rtasida uzviy aloqani yo'lga qo'yish.

Resurslar taqsimotini optimallashtirish – mavjud moddiy va moliyaviy imkoniyatlardan samarali foydalanish, infratuzilmani yangilash.

Ochiq boshqaruv tamoyillarini joriy etish – barcha xodimlarning qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etishini ta'minlash, shaffoflik va hisobdorlikni oshirish.

Maktab ichki madaniyatini rivojlantirish – ijobiy psixologik muhit yaratish, jamoaviy birdamlikni mustahkamlash va o'qituvchilar o'rtasida o'zaro qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish.

ADABIYOTLAR

1. Hargreaves, A., & Fink, D. (2006). *Sustainable Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Sergiovanni, T. J. (2001). *Leadership: What's in It for Schools?* London: RoutledgeFalmer.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. (2022). Umumiy o'rta ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish to'g'risida. – Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). Maktab boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish konsepsiyasi. – Toshkent.
5. Boltaboev, A. (2020). Ta'lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirishning zamonaviy yo'llari. – Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, №3, 45–52.
6. Shodiyev, M. (2021). Maktab rahbarining yetakchilik kompetensiyasi va ta'lim sifatiga ta'siri. – Pedagogika fanlari axborotnomasi, №2, 60–68.
7. Cotton, K. (2003). *Principals and Student Achievement: What the Research Says*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. (2019). Ta'lim sohasini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida. – Toshkent.